

Kasai, Yukiyo (2008), *Die uigurischen buddhistischen Kolophone, Berliner Turfantexte XXVI, Brepols, Turnhout-Belgium, 387, ISBN 978-2-503-52802-1.*

Hayriye Gül*

Eski Uygur Türkçesi alanında her geçen gün yeni ve alana büyük katkısı olan çalışmalar görüyoruz. BBAW (Berlin Branderburgische Akademi der Wissenschaften)'de, Prof. Dr. Semih Tezcan'ın proje başkanlığını yaptığı Turfan Araştırmaları biriminde çalışan Dr. Yukio Kasai'nin “Die uigurischen buddhistischen Kolophone” adlı çalışması da bunlardan biridir.

Y. Kasai'nin çalışması, ön söz ve beş bölümden oluşmaktadır. Ön sözde yazar çalışmasını *P. Zieme*'nin danışmanlığında yaptığı “Die historische Analyse der uigurischen buddhistischen Kolophone” (Freie Universität, Berlin 2005) adlı doktora tezinden hazırladığını, eserin *Berliner Turfantexte* dizisinden çıktığını (2008) ve çalışmasında kendisine yardımcı olan bilim insanlarına teşekkürlerini belirtir.

Eserin *I. Bölümünde*, *Giriş* kısmında I.1. “Kolofonların Gelişimi”, I.2. “Orta Asya’da Kolofonlar”, I.3. “Uygur Kolofonlarının Yapısı ve Kökeni” ana başlıkları yer alır. Girişte *kolofonun* Budist sutraların ve yorumların sonunda yer alan ilgili metni yazan yazarı, Uygurcaya çeviren, kopyalayan ya da bastıran, okuyan kişilerin eklendiği metin bölümleri şeklindeki genel ve bilinen tanımları verilir: “*Die Kolophone sind die Textteile, die am Ende eines buddhistischen Sūtra and Kommentars von den Personen hinzugefügt wurden, die den betreffenden Text verfasst haben, ins Uigurische übersetzt haben, abschreiben oder drucken lassen haben, selbst abgeschrieben und gelesen haben*” (s.7). Ancak bu çalışmada, metinlerde yukarıda adlandırılan kişilerin hakkındaki bilgileri içeren metinler için kolofon ifadesi kullanılmıştır. Bazı Budist metinlerde sonda sadece eserlerin ya da bölümlerin başlıkları verilir; ama bunlar eserin yazımına katılanlar konusundaki bilgi eksikliği nedeniyle burada kolofon olarak alınmamışlardır, oysa ki kolofon olarak da değerlendirilebilirler. Yazar bu ayrımları belirterek çalışmanın sınırlarını çizmiştir. *Y. Kasai* kolofonların dört farklı türünden söz edebileceğini belirtir: Yazarı [*verfasser*]¹, çevirmen,

* Araş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muradiye Yerleşkesi, MANİSA, g.hayriye@yahoo.com.

1 Bu tanıtımda özel terimlerin ve çevirisi farklı bir şekilde de yapılabilecek terimlerin Almanca asılları parantez içinde verilmiştir.

görevlendiren [auftraggeber], yazan [*schreiber*], okuyan kolofonları. Bu kolofonların içinde en uzununun ve en geniş bilgiyi içereninin görevlendiren kolofonları olduğunu, *P. Zieme*'nin bu türleri incelediğini ve *P. Zieme*'nin "Religion und Gesellschaft im Uigurischen Königreich von Qoço" adlı eserinin bu bağlamda bir dönüm noktası olduğunu vurgulamıştır (s. 8).

Yazar sonra kolofonları yazılış tarihine göre I.1.1. "Moğol Öncesi Dönem" (10-12. yy), I.1.2. "Moğol Dönemi" (13-14 yy) şeklinde ikiye ayırmıştır. "Moğol Öncesi Dönem" başlığı altında önce I.1.1.1. "Batı Uygur Kağanlığındaki Uygurlarda Budizmin Kabulü" ve I.1.1.2. "Moğol Öncesi Dönemde Uygur Kolofonları" başlıklarına yer vermiştir. Moğol öncesi döneminin bazı kolofonlarının tarih bilgisinin olmadığı, stil olarak bakıldıklarında iki istisna dışında genel olarak nesir şeklinde yazıldıkları, özellikle görev veren kolofonlarda benzer unsurlara benzer sırada değinildiği anlatılır. Bu da kolofonların bir örnekten çıktıklarına işaret olarak görülür. Moğol öncesi dönem kolofonlarındaki unsurlar, Tohar Budizminin özelliklerini yansıtır. İçeriksel olarak çok çeşitlilik yoktur. Dile getirilen nedenler ve dilekler daha çok geneldir. Bu özellik de yazara göre, Budizmin Uygurlarda henüz çok derin bir kök salmadığını, kolofonlardaki görev verenlerin kişisel tercihlerini gösterir (s. 15).

Çalışmada bundan sonraki "Moğol Dönemi" başlığı, I.1.2.1. "Uygurlar ve Moğollardaki Din Politikası" ve I.1.2.2. "Moğol Dönemindeki Kolofonlar" olarak ayrılmıştır. *Y. Kasai*, ilk alt başlık altında Moğolların bütün dinlere toleranslı olduklarını, Moğol imparator ailesinin Budizme özellikle de Tibet Budizmine meyilli olduğunu kaydeder. Moğol dönemi aynı zamanda baskı yazının en parlak dönemidir, sadece dinî metinler değil aynı zamanda dinî olmayan metinler de basılmıştır. Moğol dönemindeki baskı yazıların en belirgin özelliği Moğol yönetiminin aktif katılımı olmuştur (s.15-19).

Yazar, "Moğol Dönemindeki Kolofonlar" başlığı altında dönemin kolofonlarının özelliklerini vermiştir. Buna göre, dönemin kolofonlarının tarihlendirilmesi Moğol öncesine göre daha kolaydır, çünkü bu dönemin kolofonlarının ana kısımlarını gösteren baskı yazılar otomatik olarak bu döneme aittir. Moğol öncesi dönemde olduğu gibi tarihlendirilmesi zor olan kolofonlar da vardır. Yazara göre iki zaman diliminde yapıda ortaklık gösteren kolofonlar özellikle görev veren kolofonlar, daha önceki bir zamandan alınmıştır. Moğol dönemi kolofonlarının diğer belirgin bir özelliği, Uygur Budizminin gelişimidir ve bu Uygurlar arasında Budizmin yayılmasına ve Moğol hâkimiyetinin etkisine dayanır. Buna örnek olarak da aliterasyonlu kolofon sayısının artışı verilmiştir. Yazar, daha önce istisna iken artık Moğol dönemi kolofonlarının ana kısımlarında aliterasyonlu şiirler yer aldığını belirtir. Yapı olarak Moğol dönemi görev veren kolofonları Moğol öncesi döneme dayanır. Çoğunun tevcih-armağan [*Verdienstzuwendung*] bölümü vardır, örneğin aile üyelerine tevcih bölümü

kolofonların büyük bir kısmını oluşturur. İki dönem arasındaki önemli bir fark, Moğol öncesi dönemde sevabın tevcihi Tanrı'ya [*Schutzgottheiten*] armağan edilir, bu dönemin kolofonlarında da Tanrılara buyan evirme vardır; ancak ismen dile getirilmezler, sonra da imparator ailesine sevabın tevcihi bölümü gelir, aileye uzun ve sıkıntısız bir hayat dilenir ve bu bölüm Moğol dönemi kolofonlarında önemli bir yer alır. Kolofonlardaki Moğol etkisinin kanıtı da yazara göre, Moğol imparatorunun ya da aile üyelerinin görev veren olarak adlandırılmasıdır (s. 19-22). Ayrıca, *Y. Kasai*, belli bir Budist okula güçlü bir eğilim olduğunu düşünür, bunu da Budist düşüncenin Uygurlar arasında yayılmasının açık bir göstergesi olarak kabul eder (s.22).

“Orta Asyadaki Kolofonlar” başlığı altında *Y. Kasai*, I.2.1.“Soğdça Kolofonlar”, I.2.2. “Toharca Kolofonlar”, I.2.3. “Tangutca Kolofonlar”, I.2.4. “Tibetçe Kolofonlar”, I.2.5. “Moğolca Kolofonlar”, I.2.6. “Çince Kolofonlar” alt başlıklarını vermiştir (s. 23-36). Yazar, Orta Asya’daki kültürel çeşitliliğe vurgu yaparak çok önemli bir soruya, farklı dillerdeki kolofonlar arasındaki belli ortaklıkların kanıtlanması, bununla birlikte Orta Asya’da bir gelenek zinciri [*Überlieferungskette*] varsayıp sayılamayacağı, varsa da bunun çıkış noktasının neresi olduğu sorusuna işaret eder. Eser okundukça görüleceği gibi, yazar en çok görev veren kolofonlara ağırlık vermiş ve değerlendirmede merkeze bu türü almıştır, çünkü en ayrıntılı ve sıkı yapılandırılmış olan kolofon türüdür (s.22-23), bu yüzden karşılaştırmaya en uygun olanıdır.

“Soğdça Kolofonlar” bölümünde, genel bilgi verdikten sonra, Dunhuang’da ve Turfan’da bulunan Soğd-Budist metinlerin diğer dillerde yazılanlara nazaran sınırlı olduğunu, elimize birkaç ve çoğu çok kısa kolofon ulaştığını öğreniyoruz. Yazar, Soğdça kolofonlardan özel bir dikkate değer olarak *Guan zi zai pu sa bai ba ming zang* adlı görev veren kolofonunu örnek verir. Uygur kolofonlarından farklı olarak bu kolofonlarda tevcihin Tanrılara [*Schutzgottheiten*] bağışlanmadığını belirtir. Soğd ve Uygur kolofonları arasındaki sıkı ilişkilerin varlığı, Budizmin kabulünde Soğdların önemli bir katkısı kanıtlanamadığı için şüpheli görülür ve aralarındaki benzerlik büyük olduğu için aynı gelenek zincirinin iki kısmı sayılabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır, *Y. Kasai*’ye göre (s. 23-25).

“Toharca Kolofonlar” kısmından Tohar kolofonlarının sayılarının çok az ve henüz hepsinin yayımlanmadığını, bunlardaki bilgilerin çok kısa olduğunu öğreniyoruz (s. 25).

“Tangutça Kolofonlar” bölümünde Tangut tarihi hakkında kısa bilgi veren yazar, Tangut kolofonlarının ayırt edici özelliklerine değinir. Buna göre, Tangut sutraların arasında çok sayıda el yazması bulunur, ama çoğu el yazması ya da kolofona sahip değildir. Tangut malzemelere bakıldığında tarih, isimler, görev veren, çevirmen, düzelten, yazıcı, neden, dilek gibi unsurların kolofonlarda ve

ön sözlerde belli bir sırasının olmadığı görülür. Ancak ön sözler çeviri süreci hakkında daha fazla bilgi verir. Tangutça örneklerde kaynak dili olarak iki ya da üç farklı dilin olması, Tangut kolofonları için ayırt edici bir özelliktir. Ayrıca çeviri ile ilgili bir seremoninin betimlenmesi de yer alır, bu betimleme diğer dillerde yazılan kolofon ve ön sözlerde görülmez. *Y. Kasai*'ye göre, bu bir Tangut özelliği olarak tanımlanmalıdır (s.25-28).

“Tibetçe Kolofonlar” bölümünde *Y. Kasai*, Asya Budizminde aralıksız bir rol oynadığı bilinen Tibetlerin tarihine kısaca değinir. Sadece *Yitikän Sutra*'nın kolofonu bir sevap tevcihi içerir. Var olan çeşitli kolofon örnekleri sınırlı bilgiler verir. Bu yüzden yazar, Tibetçede görev veren kolofon alanında kolofon türünün olup olmadığını tespit etmenin zorluğuna işaret eder (s.28-30).

“Moğolca Kolofonlar” bölümünde, Moğol Budizminin oluşmasında Uygur Budizminin önemli bir rolü olduğuna değinen yazar, Moğol kolofonları hakkında genel bilgi verir. Uygur kolofonları ile Moğol kolofonlarının sevabın tevcihi kısmında benzerliklerinin görülmesi önemli bir noktadır; ama yazara göre Uygur kolofonlarının kısmen Moğol türlerini etkileyip etkilemediği ya da tam tersi belli değildir. *Y. Kasai*, bunlarda, dört çeşit yapının olduğunu belirtir: Buda ve diğer Budist panteonlar için övgü, içerik hakkında mütalaa, eserin anlamı, diğer yazarlarla ilişkisi, kişiler hakkında bilgiler ve sembolik bir *onama/kutsama [segen ya da segensprüche]* kısmı (s. 30-32).

“Çince Kolofonlar” bölümünde, Çince kolofonların büyük bir kısmının Dunhuang'dan özel insanlardan kaynaklandığı, çoğunluğunun kısa olduğu, daha uzunlarının ancak Uygur kolofonları ile karşılaştırılabilir olan unsurlara sahip olduğu anlatılır. *Y. Kasai*'ye göre, kolofonlarda zaman zaman somut nedenlerin ve dileklerin dile getirilmesi, günlük hayatın içinde yazılanların derin bir kökü olduğunu gösterir (s.33-36).

Yazar daha sonra, I.3. “Uygurca Kolofonların Yapısı-Kökene” başlığı altında, I.3.1. “Uygur Kolofonlarının Yapısı”, I.3.2. “Mani Etkisi”, I.3.3. “Tohar Etkisi”, I.3.4. “Çin Etkisi” alt başlıklarını vererek Uygur kolofonlarının diğer alanlardan nasıl etkilendiğini anlatır (s.37). Uygur görev veren kolofonları tek tip bir yapıya sahiptir. Bu da diğer kolofon türlerinde tahmin edildiği gibi tek bir örneğin varlığına işaret eder. 10. yy'da *Maitrisimit*'in kolofon örneği olsa da Uygur kolofonlarının ne zamandan beri bu türünün kullanıldığı karanlıktır. Kaynak ve örnek alma konusunda ilk etapta Tohar ve Çin kaynakları yer alır (s.37). Uygur kolofonlarının yapısını *Y. Kasai* U 4921 kolofon örneğini vererek şu şekilde gösterir: A. Giriş kısmı, B. Tarih, C. Görev veren [*Auftraggeber*], D. Neden [*Anlaß*], E. Sevabı tevcihi [*Verdienstzuwendung*] (E.1. Tanrılar için, E.2. Hükümdarlar için, E.3. Görev verenin ailesi için, E.4. Görev verenin kendisi için) F. Dilek ve Amaç, G. Sonuç kısmı (s. 38). Ancak, fragmansal durumdan dolayı bilgiler eserlerde her zaman bu sıra ile görülmeyebilir.

Yazar, kolofonlarda Mani etkisinin araştırılmasında, malzeme eksiliğinden kaynaklanan zorluğa dikkat çeker. Bir tane iyi korunmuş bir kolofon örneğine göre *Y. Kasai*, dinleyici listelerinin Mani kolofonlarında en geniş yeri tuttuğunu, sadece bir tane kolofonun Budist yapı ile aynı yapıya sahip olduğunu kaydeder. Örneğin *Pothi-Book*'ta Budist etki söz konusudur; ancak Budist kolofon yapısında Mani etkisi istisnaidir (s. 39). *Y. Kasai*, öte yandan birkaç unsurdaki Tohar etkisine rağmen, Tohar Budizminin kolofonların yapısı üzerinde etkisi olmadığını kaydeder (s. 40). Çin etkisi ise Uygur kolofonları açısından kuşkusuz çok önemlidir. Çin Budizmi Uygur Budizminin ana kaynağıdır, Uygur kolofonlarının yapısı Çin Budizminin güçlü etkisi altındadır. Giriş ve son bölümler dışında Çin ve Uygur kolofonlarında aynı sıra görülür. Temel fark, sevabın tevcihi kısmıdır, Uygur kolofonlarında metnin büyük bir kısmını kapsar ve neredeyse istisnasız olarak Tanrılara armağan edilir, Çince örneklerde ise sevabın tevcihi kısmı sadece görev verenlerle sınırlıdır. Yani Uygurlar kolofon yapısını tamamen Çince örneklerden almamışlardır. Dunhuang metinleri arasında adak [*Gelübde*] denilen bir tür söz konusudur ve *Yuan wen /Adak Biçimleri [Gelübde Formulare]* diye adlandırılırlar. Bu metin türlerinin de etkisi vardır, üstelik Uygur kolofonlarının yapısı Dunhuang Budizminin etkisi altında gelişmiş ve devam etmiştir. Yazar ayrıca, Soğd Budist metinlerinin güçlü bir Çin etkisi altında yazıldığını, ama Soğd ve Uygur kolofonlarının birbirlerinden bağımsız olarak Çin etkisi altında geliştiklerini kaydeder (s. 44).

II. Bölüm “Kolofonların Metinleri, Çevirileri ve Yorumları” başlığını taşır. Yazar kolofonları ait oldukları ana metne göre sıralar. Kolofonlar numaralandırılmış ve bir fragman birden çok kolofon içerdiğinde alfabetik olarak da sıralanmış, paralel fragmanlar bir numara altında ele alınmıştır. Her fragmanda numara ve yer işareti kaydedilmiş, üzerinde yapılan çalışmalar hakkında da bilgi verilmiştir (s. 46). *II. Bölüm, II. 1. Ana Metinleri Taishō-Tripitaka'da yer alan Kolofonlar, II. 2. Ana Metinleri Taishō-Tripitaka'da Yer Almayan Kolofonlar, II. 2. 1. Ana Metinleri Toharcadan Çevrilmiş Kolofonlar, II. 2. 2. Ana Metinleri Tibetçeden Çevrilmiş Metinler, II. 2. 3. Ana Metinleri Bilinmeyen Bir Dilden Çevrilen Kolofonlar, II. 3. Sutra Yığımlarının Kolofonları ve II. 4. Ana Metinleri Tanımlanamayan Kolofonlar* şeklinde oluşturulmuştur (s. 45-249).

III. Bölüm İndeksler, kelime ve isim indeksi olarak ayrılır. Kelime indeksinde yazar, kelimeler ve kolofonlarla ilgili kelime gruplarını verir. İsim indeksinde kolofonlarda geçen tüm isimler özellikle efsanevi Budist isimleri yer alır. İsimlerin yanında kadın erkek ayrımı için m. ve w. işaretleri kullanılmıştır. Çince ve Tibetçe karşılıklar sadece isim unsurları için verilir. Yazar, isimleri kolofon numaraları ve satır numaraları ile birlikte vermiştir.

IV. Bölümün ilk kısmında önce kısaltmaları, sonra kaynakları vermiştir,

yazar. Çalışmanın en sonunda *V. Uygunluk [Konkordanz]* bölümünde, Berlin’de, Londra’da, Petersburg’da, Çin’de, İsveç Etnoğrafya Müzesinde bulunan işaret ve kolofon numaraları karşılıklı olarak yer almıştır (s. 387).

Sonuç olarak, Giriş kısmında *Y. Kasai* sorduğu soruya bir tahminle cevap verir. Buna göre, ele alınan kolofonların farklı dillerde ve farklı zamanlarda, hepsinin de Orta Asya’da birbirleriyle ilişkide olan halklar tarafından yazıldığını; ancak birkaç dildeki kolofonlar arasında sıkı bir ilişki kabul edilmesine rağmen birkaç kolofonun birbirinden ayrıldığını ve neredeyse hiç ortaklık olmadığını, Orta Asya’daki kolofonların ortak bir gelenek zincirine sahip olduğu ihtimalini düşünür. Sadece Soğd ve Çin kolofonları Uygurca ile karşılaştırılabilecek belli bir sırada yer alan unsurları gösterir (s. 36).

Y. Kasai’nin çalışması, Budist Uygur kolofonlarının kültürel ve tarihî yönünü birçok açıdan aydınlatması ve sorduğu yeni sorularla hem kültürel hem de dilbilimsel bir önem kazanmaktadır. Şu an Berlin’de çalışmalarına devam eden Dr. Yukiyo Kasai’yi bu çalışmasından dolayı tebrik eder, Eski Uygur Türkçesi alanına başka katkılarının da devamını dilerim.